

Tomasz Schubert

Kopalne nasiona winorośli w osadach limnicznych Ostrowa Lednickiego

Studia Lednickie 6, 491-494

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

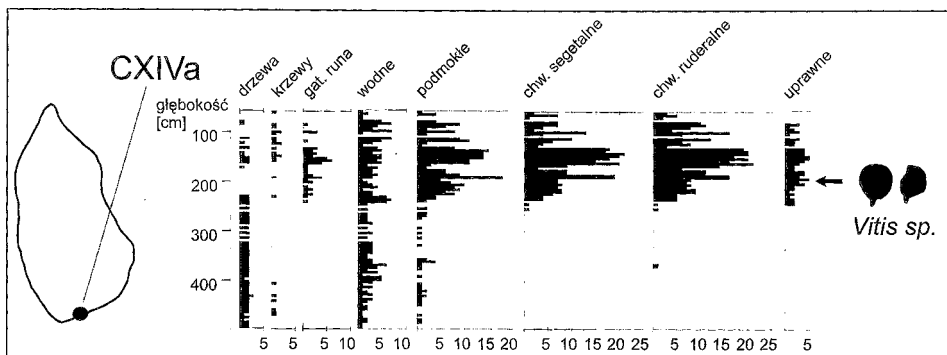
KOPALNE NASIONA WINOROŚLI W OSADACH LIMNICZNYCH OSTROWA LEDNICKIEGO

Na początku lat osiemdziesiątych archeolodzy badający Ostrów Lednicki wykonali niewielki sondaż u południowych podnóży wału grodziska (Górecki, Łastowiecki, Wrzesiński 1993). Na marginesie interesujących wyników, np. odkrycia konstrukcji starszego i młodszego wału, znalazła się informacja o przebiegu dawnej linii brzegowej jeziora Lednica: „Dodatkowo wykop l/83 pozwolił na uchwycenie pierwotnej linii brzegowej wyspy — cofniętej o ok. 8 – 10 m w stosunku do dzisiejszej.” (Górecki, Łastowiecki, Wrzesiński 1993, s. 30). Ta wyjątkowa dla paleogeografii i paleolimnologii informacja inicjowała potrzebę podjęcia szczegółowych badań geologicznych południowego fragmentu wyspy. Prace te podjęto w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych w ramach dotowanego przez Komitet Badań Naukowych tematu pt. „*Paleogeografia Ostrowa Lednickiego — naturalne i antropogeniczne przekształcenia wyspy*”. W obszarze między brzegiem jeziora i podstawą grodziska wykonano 30 odwiertów, które często sięgały ponad 5 m głębokości.

W pierwszym etapie prac gęsta sieć wierceń umożliwiła dokładne poznanie rozmieszczenia osadów akumulowanych w środowisku limnicznym i telmatycznym. Na szczególną uwagę zasługiwały torfy, które w części południowo-wschodniej zalegały pod wielometrowymi nawarstwieniami wału grodziska i sięgały aż na jego majdan. W drugim etapie siatka wierceń i znajomość litologii poszczególnych profili stanowiły podstawę wytypowania rdzenia do szczegółowych badań paleobotanicznych. Zaledwie 1 m od brzegu jeziora i około 10 m od podstawy wału grodziska pobrano rdzeń oznaczony numerem CXIVa (Ryc. 1). Zawierał on 5 m sekwencję osadów, którą budowały: mułki jeziorne, gytie, torfy i piasek.

Wyniki analizy makroszczątków roślinnych wykazały, że blisko połowa rdzenia zawierała warstwy z subfosylnymi diasporami roślin synantropijnych. Pośród nich oznaczono kilkadziesiąt gatunków chwastów ruderalnych i segetalnych oraz kilka roślin uprawnych. Znaleziska te powiększą dotychczasową listę florystyczną roślin kopalnych Lednickiego Parku Krajobrazowego (Tobolski, Polcyn 1993). Pośród grupy uprawnych wyróżniono nasiona winorośli. W jednej próbie gytii na głębokości 195 – 200 cm pod powierzchnią gruntu obecne były dwie pestki tej rośliny. Pierwsza z nich była doskonale zachowana i tkwiła w skórce, tymczasem druga była uszkodzona, wy-

rażnie w poprzek ścięta i bez skórki. Jedno z nasion było wyraźnie symetryczne bardziej owalne niż kuliste. Zachowane części drugiego również wskazywały na kształt owalny. W przekroju bocznym wyraźnie zaznaczała się wypukłość strony grzbietowej, gdzie występowała niewielka obrzeżona tarcza, natomiast powierzchnia przeciwległa była płaska. Tu dwie podłużne bruzdy przedzielone były szeroką i płaską krawędzią, która przechodziła do części nasadowej. Ta, w odniesieniu do reszty nasiona, była w obydwóch przypadkach bardzo krótka. Długość nasiona wynosiła 5,25 mm, a szerokość 3,6 mm. Stosunek długości do szerokości wynosił zatem 1,46. Pestka zniszczona była mniejsza, miała około 5 mm długości. Opisana forma i wymiary wskazują, na przynależność nasion do gatunku winorośli dzikiej (Moldenhawer 1939; Jaroń 1939). Analiza biometryczna współczesnych pestek winorośli właściwej [*V. vinifera*] i dzikiej [*V. silvestris*] wyróżnia dwa przedziały współczynnika szerokości i długości nasion [szer./dł. x 100], które umożliwiają rozpoznanie wymienionych dwóch gatunków (Stummer 1911; za Jacquat, Martinoli 1999). Przedział 76 – 83 charakteryzuje pestki winorośli dzikiej, a 44 – 53 winorośl właściwą. Nasiona z Ostrowa Lednickiego nie mieszczą się w tych ramach, lecz między nimi [68 i 72?] i zgodnie z tą metodą identyfikacji nie powinny być klasyfikowane do poziomu gatunku (Stummer 1991). Współczesne obserwacje wskazują także na dużą zmienność wielkości pestek, która jest zależna od ich liczby w jagodzie (Jacquat, Martinoli 1999), co sprawia dodatkowe trudności. Jacquat i Martinoli, po analizie kilkuset kopalnych pestek winorośli z Petry w Jordanii i testowaniu kilku powszechnych metod ich identyfikacji, konkludują że odróżnienie winorośli dzikiej od właściwej jest ciągle problematyczne i niepewne. Mając zatem powyższe spostrzeżenia na uwadze można powiedzieć, że dwie pestki z Ostrowa Lednickiego to winorośl ... i to wszystko. Zagadnienie wyróżnienia szczątków *V. vinifera* i *silvestris* jest ważkie i wieloaspektowe. Dla obszarów średnich szerokości geograficznych wiąże się z dziedzinami epiontologii, a przez to z możliwością rekonstrukcji klimatu minionych epok. *V. silvestris* występuje bowiem współcześnie: na środkowym i południowym wybrzeżu zatoki Biskajskiej, w górnej części Renu, na północnym i częściowo południowym wybrzeżu morza Śródziemnego, w środkowej i dolnej części doliny Rodanu i Dunaju, na wybrzeżu morza Czarnego, w dolinach między Kaukazem a Małym Kaukazem oraz na południowym wybrzeżu morza Kaspijskiego. Czy jest możliwe, że te zdrewniałe liany występowały w holocenie na północnych nizinach środkowej części Europy? Prace paleobotaniczne i archeobotaniczne notują szczątki winorośli tylko w warstwach kulturowych lub w osadach, które nie są *stricto* warstwami kulturowymi, lecz zawierają ślady obecności człowieka w postaci szeregu gatunków synantropijnych. To powiązanie jest wyraźnie, lecz czy przesądza jednoznacznie antropogeniczny rodowód winorośli? Źródła pisane dokumentują jej uprawę na naszych ziemiach na drugą połowę XI i XII wieku. Niewątpliwie była ona związana z procesem chrystianizacji i obrzędkiem liturgicznym, w którym wino wraz z chlebem odgrywa pierwszorzędną rolę. Wiek stanowisk, w których stwierdzono kopalne pestki jest jednak starszy niż zapisy kronik. Pierwsze szczątki winorośli właściwej w obszarze wczesnopiastowskiego państwa wyróżnił Jaroń (1939) w Gnieźnie i Moldenhawer (1939) w Poznaniu. Znaleźiska te datowano na X wiek (Moldenhawer 1939). Czy można je traktować jako najstarsze świadectwo uprawy? Czy może raczej jako niesmaczną

Ryc. 1. Lokalizacja rdzenia CXIVa w południowej części wyspy Ostrów Lednicki. Frekwencja makroszczatków roślinnych w rdzeniu oraz miejsce występowania pestek winorośli
 Abb. 1. Lageort des Marks CXIVa im Südtteil der Insel Ostrów Lednicki. Frequenz der pflanzlichen Makroüberreste im Mark und Ort des Auftretens der Weinrebekerne

i niestrawną zawartość rodzynek? Średniowieczny import rodzynek z południa do krajów zachodniej części Europy znajduje swoje potwierdzenie w kronikach i na stanowiskach archeologicznych (Greig 1983). Dla naszych ziem ta teza wydaje się jednak mało zasadna. Nie można bowiem nie dostrzegać wymienionego wyżej związku między wprowadzaniem chrześcijaństwa, a więc zapotrzebowaniem na wino mszalne, i jednoczesną obecnością winorośli w osadach datowanych na wiek X i czasy późniejsze. Tym bardziej że, jak to już zaznaczyła Klichowska [1959]: „...tego rodzaju znaleziska znamy dotychczas wyłącznie z ośrodków, w których koncentrowało się wyższe duchowieństwo.” (Klichowska 1959, s. 310). Kopalne pestki winorośli z Ostrowa Lednickiego wyraźnie nawiązują do tego spostrzeżenia.

LITERATURA

- Greig J.
 1983 Plant foods in the past: A review of the evidence from northern Europe. *Journal of Plant Foods* 5, s. 179 – 214.
- Górecki J., Łastowiecki M., Wrzesiński J.,
 1993 Nowe wyniki badań archeologicznych na Ostrowie Lednickim (1983 – 1990), [w:] *Przeszłość regionu Ostrowa Lednickiego i jego perspektywy* [red. Z. Kurnatowska]. PTPN Pr KA. T. 12, s. 27 – 34.
- Jacquat Ch., Martinoli D.
 1999 *Vitis vinifera*: wild or cultivated? Study of the grape pips found at Petra, Jordan; 150 B.C. – A.D. 40. *Vegetation History and Archaeobotany* 8, s. 25 – 30.
- Jaroń B.
 1939 Średniowieczne szczątki roślinne z wykopalisk w Gnieźnie. [w:] *Gniezno w zaraniu dziejów (od VIII do XIII wieku) w świetle wykopalisk* (red. J. Kostrzewski). Nakładem Polskiego Tow. Prehistorycznego. Biblioteka Prehistoryczna. T. IV. Poznań, s. 273 – 316.
- Klichowska M.
 1959 Nasiona winorośli z wykopalisk polskich. *ZOW* 25[4], s. 309 – 310.

Moldenhawer K.

1939 Szczątki roślinne z X wieku z wykopalisk na Ostrowie Tumskim w Poznaniu. PAr, T.VI. Z.2 – 3. Poznań, s. 222 – 231.

Stummer A.

1911 Zur Urgeschichte der Rebe und des Weinbaues. Mit anthropol Gesell Wien 41,s. 283 – 296.

Tobolski K., Polcyn M.

1993 Tymczasowa lista florystyczna roślin kopalnych. [w:] Tymczasowy wykaz współczesnych i kopalnych roślin oraz awifauny Lednickiego Parku Krajobrazowego [red. K. Tobolski]. Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. Poznań, s. 43 – 55.

Tomasz Schubert